

Taras Kermauner

Poker ni poker, Poker je svet

Šalamunov *Poker* ni le prelomnica v slovenski liriki – literaturi; enako pomemben je za slovensko zavest kot takšno. Ni bil, sredi šestdesetih let, edini pojav te vrste; vendar najznačilnejši. Iz obeh vzrokov, ki odločata o pomenu kakega pojava: zaradi avtorjevega nespornega umetniškega daru, jezikovne domišljije, slogovne svobode, vsebinsko sporočilne izvirnosti; in zaradi odpora, ki ga je organizirala družba zoper novi pojav – zoper novi slovenski svet. Ta odpor je dal Šalamunovi estetski razsežnosti še socialno, celo politično.

Poker je izšel leta 1966; a prve pesmi, nato natisnjene v *Pokru*, so izhajale že v *Perspektivah*. Da so izšle v *Perspektivah*, je bilo naravno; niti predstavljati si ni bilo mogoče, da bi izšle v *Sodobnosti* ali v *Problemih*. *Perspektive* so bile ideološki okvir za vse in za najradikalnejše inovacije tistega časa; načelno so bile odprte za nove ideje in novega duha. S prevodi najbolj modernistične poezije, od Eliotove *Puste dežele* prek Poundove poezije do bitniške, so k podobnemu pesnjenju klicale tudi domače avtorje. Taufer je dajal najradikalnejši zgled. Šalamun je prav tu nadaljeval. Le da je Tauferjevo, še zmerom resnobno, čeprav že protoludistično poezijo jezikovnega eksperimenta spremenil v temeljno drugačno pomensko strukturo. Taufer je še nihal med modernističnim novolevičarstvom Majakovskega in futurizma pa Poundovim fašistoidnim anarhizmom, na eni strani, to je bila stran pozitivitete, konstruktivizma, revolucije, in destrukcijo, desperatstvom, temno podobo usrednjeljujoče se Slovenije na drugi strani;

ta kritika je bila zanj enako odločilna kot perspektivizem radikalne leveice in desnice.

Šalamun je zavrgel obe potezi. V njegovi poeziji ni obupa; do danes ne. In ni perspektive. Med prihodnostjo in preteklostjo, med zanosom in posmehom je naredil enačaj. To je – že *Poker* – poezija indiferenciacije vseh vrednot. Taufer se je napotil k tej indiferenciaciji, a je ni izpeljal. Šalamun kot da se je naravno rodil vanjo. Njegov svet ni imel več ne smisla, ne teze, ne sporočila, ne vezave na kakršno koli slovensko izročilo. Bil je kozmopolitski kot tak. Povsem sproščen, lahek, suveren in neoprijemljiv, nedosegljiv z znanimi pojmi – vrednotami.

Na začetku je izzval socialnopolitični nesporazum. Znameniti in občutljivi Matija Maček se je čutil osebno prizadetega, ker se je prepoznal v cimpermanu; kot mladenič je bil tesar. Marksistična oblast ni bila zmožna presojati literature – nekega duha – zunaj politične konotacije. *Perspektive* je reducirala na Pučnika, na oceno, da hoče Pučnik – in tisti, ki mu sledijo – oblast; v literaturi in sploh kulturi je videla le sredstvo teženj po oblasti; tako je gledala tudi na "svojo" literaturo, od Prežihove do Borove. V Šalamunu ni videla drugega kot dodatno energijo, ki jo je najmlajša generacija usmerila zoper Partijo.

Kot naročena ji je prišla reakcija tedanjih slovenskih srednjih slojev in tradicionalistične zavesti, od liberalne do katoliške, ki je v Šalamunovih verzih pri priči začutila nov tip revolucije. Partija je izvajala politično in telesno radikalno revolucijo, vendar z duhom, ki je bil v marsičem, če ne v temeljih, konservativen. Partijski ideolog je bil Vidmar; tudi Zihlerl; njen prozaist Potrč, njen pesnik Bor v svoji klasični obleki. Ni naključje, da je Partija odklonila surrealizem, Brétona, dadaizem. V inovativizmu tega tipa je zasledila radikalnejšo revolucijo od svoje: tisto, ki je na duhovno socialnem planu prinesla največjo spremembo tega stoletja: permisivizem, spolno revolucijo, radikalno svobodo mišljenja in obnašanja, odpravo sleherne moralne norme, ki ima za sabo socialnopolitično moč.

Ta prelom z neizmerljivimi posledicami se je dalo slutiti že iz prvih Šalamunovih verzov. Šalamun se ni iskal, kot se je Zajc, s težavo se izvijajoč iz poezije Štirih pesnikov. Šalamun je skočil kot Atena iz Zeusove glave, svež, jasen, svoj, emancipiran, dovršen, svoboden, scela ves nov svet. Dalo se ga je le ali sprejeti, kot so ga *Perspektive*, ali odkloniti. Kdor ga je sprejel,

je sprejel z njim celotno novo obdobje sveta, celo svetovne zgodovine: tisto, kar sem v drugi polovici šestdesetih let imenoval reizem in ludizem, lingvizem in magizem, novo pomensko megastrukturo, ki da zamenjuje humanistično.

Nastajanje *Pokra* ni bilo sočasno le s politično radikalizacijo *Perspektiv*, z zahtevo pravice do svobode govora, pisanja, objavljanja, združevanja; s *Toplo gredo*. (Sam sem predlagal, da postaneta nova glavna urednika *Perspektiv* skupaj Šalamun in Rožanc.) Ob istem času se je vodila tudi bitka za in zoper humanizem; v nji se je najbolj izpostavil prav Rožanc. Reizem zoper humanizem je pomenilo: pravica do konstrukcije novega spoznavnega, vrednostnega, socialnomoralnega modela sveta. To je šlo daleč čez Pučnikov politizem. Ta je sicer najbolj odmeval, saj je bil najbolj v skladu s slovensko tradicijo, tudi s partijsko revolucijo. Šalamunova revolucija kot surrealistično dadaistična pa se ni več vezala na marksistično-leninistično ali celo na začetno meščansko, na Dantona in na leto 1848. Meščanska revolucija se je udejanjila v slovenskem letu 1990/91, Šalamunova – svet *Pokra* in ne več svet *Tople grede* – pa že v drugi polovici šestdesetih let.

Zgodila se je nenavadna zamenjava v časih. Slovenija je prej uresničila nastop duha poznega kapitalizma, informacijske dobe, tega, čemur se je kasneje reklo postmoderna, kot pa dopolnitev duha in temeljev prvega meščanstva. To je pripeljalo do spačenosti slovenske zavesti in zgodovine. Spaček je preminil šele v letih 1990/91. Od tedaj koeksistirata oba modela: na političnem nivoju zelo poudarjeni regres v začetno meščanstvo, kolikor ni že prehod iz tega meščanstva v nacionalizem, od Linhartovega *Matička* k obema *Tugomerjema*, k Levstikovemu in Jurčičevemu; na duhovno kulturnem terenu oziroma celo na terenu načina življenja, obrazcev, sloga, vrednotenja posebej mlajše generacije pa direktno najradikalnejša postmoderna.

Če ima današnja slovenska PM kakega očeta, potem je to Šalamun in že kar *Poker*. Sveta *Pokra* ni bilo mogoče prijeti s tradicionalnimi pojmi. Kdor ga je tako presojal, je zgrešil predmet. Tako se je ponesrečila politika, ko je Šalamuna reducirala na oporečnika in ga celo zaprla. Šalamunov panironizem ni bil uperjen zoper Partijo, ker ni bil uperjen zoper noben predmet tega sveta; sploh ni bil zoper. Živel je iz sebe. Bil je obenem blag in posmehljiv, to je postal kmalu slog govora in obnašanja mladih. Nevarnost

tega sveta je bila, da se reducira v narcizem – avtizem. Šalamunovi manj nadarjeni nasledniki so kaj hitro pristali v dolgočasju enoličnosti, ponavljanja obrazcev, znižanja tonusa na sistematične permutacije brez duha; Hanžkova poezija. Ali v načrtnem diabolizmu težkega kalibra Zagoričnikove poezije, ki je paradoksalizem razumela kot nihilizem. Ali umik na rob smisla, kot ga je izvedla likovna – vizualna – poezija.

Šalamun je bistveno več in drugo kot to. Reducirati ga na nihilizem in infantilizem, na demonizem in igračkanje, na pop art in op art itn., je prekratko. Takšna redukcija spregleda, kar je za *Poker* bistveno: da ni doktrinaren, težkokrven, ideološki, bojovito polemičen, sistematično destruktivski, ujet v tradicionalne sheme. Njegov reizem – ludizem je ravno v tem, da konstruira in obenem imaginira svet, kakršnega še ni bilo; tudi v Kosovelovih *Integralih* ne; so preveč vezani na humanizem, na kritiko meščanstva in oblasti, na socialni etizem. *Poker* poskuša utemeljiti – seveda v praznem – svet, ki ne bi imel nobene druge vrednote kot domišljijo in svobodo.

Šalamun je začetnik PM, ustvaril ji je okvir, pa njegove poezije vendarle ne moremo doktrinarno reducirati na PM. *Poker* simulira, a vendar ustvarja svoj svet, pristen, čist, izviren. *Poker* je v viru sveta; PM je epigonska, je variacija, je replay. Šalamun uporablja že celoten repertoar PM, vendar ni njegov suženj. Že v *Pokru* utemeljuje svet kot reč, kot nič, kot igro, kot virtualnost; in vendar je *Poker* neznansko trden, neizčrpen, v svojem energetskem vitalizmu nezadržan. Je klasika nove – reistično ludistične – paradigme.

Tisti, ki smo *Poker* oziroma že prve Šalamunove pesmi sprejeli z navdušenjem, odprto, začarani in odčarani, smo se v svoji ideološki slepoti motili. Menili smo, da bo svet *Pokra* v celoti nadomestil prejšnji svet, tisto, kar je pozneje Pirjevec imenoval "prešernovska struktura"; v začetku Pirjevec še ni bil naklonjen Šalamunovemu svetu, bil je še, kot ideolog *Sodobnosti*, tradicionalist – humanist. Bili smo preveč podvrženi Marxovemu ali Heglovemu modelu diahronije, zamenjave ene epohe z drugo; znotraj tega modela ostaja še Heidegger in seveda njegovi učenci, Hribar, Urbančič z epohalnim mišljenjem.

Šele nekoliko pozneje, v drugi polovici šestdesetih let, sem spoznal, da je svet obenem z diahronijo ves čas tudi sinhron; to spoznanje sta naj-

nazorneje filozofsko utemeljila Deleuze in Guattari v *Anti-Ojdipu*, 1972. Meni se je posvetilo, ko sem odkril v reizmu več smeri, pomenskih struktur, podoblik, substruktur: ludizem – lingvizem – magizem – karnizem. To mi je postalo jasno že ob Šeligovem *Triptihu Agate Schwarzkobler*, 1968, o njem sem pisal ob istem času kot o *Pokru*. *Triptih* je bil delo magizma kot tako. Hanžkov lingvizem, Marka Pogačnika reizem, Rudolfov karnizem, Šalamunov ludizem, vse te oblike istega so pomagale razkriti, da *Poker* ni le ludistično delo, ampak vse to obenem. In da zato – kot svet pluralizma, poliarhizma – omogoča tudi koeksistenco z vsem, tudi s humanizmom, tj. s klasiko in tradicijo. To je postalo dokončno jasno v sedemdesetih letih, ko se je inovativni naboj *Pokrovega* sveta izčrpal; ko so se – prav zato – pojavili prvi ideologi PM, Hribar itn., ki so dojeli le epigonskost PM, živeli v času njenega notranjega izčrpanja, razumeli nihilizem kot to, da *Resnice o resnici* ni; kot to, da je *Beseda molka Molk besede*.

Če kaj, potem *Poker* ni molk (besede), in ni sporočilo, da resnice o resnici ni. *Poker* je absolutna svežina novega sveta kot vira: tisto, kar se je trudil v drami izraziti Filipčič, glej *Ujetnike svobode*, a *Pokra* ni dosegel: kozmogonijo, teogonijo. *Poker* – in vsa Šalamunova poezija od začetka do danes – je brezmejno bogastvo – polnost besed; ne pretirana glasnost besed, a tudi ne molk, ki naj bi govoril z ezoterično Svetostjo življenja v duhu ontološke diference in predsokratikov. Redukcija *Pokra* in Šalamuna na to je zgrešena. *Poker* ni na začetku (pred) filozofije biti, svetosti, magije. *Poker* je na začetku sveta. Bit izhaja iz nič, nič je navsezadnje abstrakcija filozofov, če ga ne razumemo, kot ga je Šalamun že v *Pokru*: kot odprt, svoboden, asociacijski kaos vsega, vendar ne zmeda ne-umnega, ampak avtonomnost ustvarjalnega.

Poker ravno to ni, kar je tedaj učila filozofska Pirjevčeva šola: produkcija namesto ustvarjanja; poiesis kot produkcija; nato so jo demonisti spremenili v sedukcijo (med Hanžkom in Zagoričnikom). *Poker* je izbruh neomejene in neomejljive, vulkanske, a ne htonične, ne zgolj nezavedn(ostn)e, ne le temnogonske moči: ki je pramoč samega stvarjenja. Seveda v besedah; lingvizem. A ne na način nadaljevanja lingvizma v retorizmu in verbalizmu, v katerem se je nato izčrpavala PM. Lingvizem *Pokra* je stanje, v katerem so besede svet in svet besede. Šele pozneje se je svet s simulacijo speljal na zgoljbesede, na zgoljposnemanje; v Ruplovi prozi golega ironizma, v

jezikovnem eksperimentalizmu Kalčiča, v Jesihovem blagem humorizmu.

Poker je svet, ki dovoljuje in omogoča vse: torej tudi humanizem in klasiko, pravoverskost; tudi bit in predsokratike; tudi Pogačnikovo Lepo reč, tudi Šeligov in Jovanovičev kozmocentrizem. Vse. V tem je njegova veličina – kot absolutna svoboda, a obenem meja. Človek ne more biti vse, še Bog ni vse. Človek je sanja biti vse; a ta sanja se mu zmerom znova izkaže kot blodnja. Da bi človek bil, se mora omejiti. Na ideološkost, delnost, konkreten angažman. Ali pa se odpreti Drugosti v ljubezni do Drugega.

Ne pravim, da tega Šalamun v *Pokru* ne počne; svet *Pokra* je neverjetno odprt prav drugemu. *Poker* je tudi s tega stališča izjemen: elegantno, brez polemike razpre vse toge obrazce družb(e), pokaže, da se da živeti zunaj družb(e), v domišljiji svobode, v čudežu nevezanosti. Obenem pa je tu njegova meja. Preveč – absolutno – prosti prostor odnese sanjajočega, imaginirajočega, nevezanega v kaos – mnogo dlje kot v kozmos – kjer se izgubi. Šalamun se ni; sam ostaja svež v tako rekoč vsej svoji poeziji. A Šalamun je edinstven pojav. Njegovi učenci – dediči pa so ga, to je normalno, zreducirali na doktrino, sformalizirali vse krake njegovega prodora v neznano, naredili iz njih – iz *Pokra* – vrsto sistemov. Ti sistemi so nazadnje, to je pot vsega živega, končali v slepih ulicah avtizma, infantilizma, diabolizma, reifikacije in novega ideologizma. *Poker* ne. *Poker* je čudež.